

HERAKLEİA PONTİKA (KDZ. EREĞLİ) GEÇ ROMA – ERKEN BİZANS DÖNEMİ SÜTUN BAŞLIKLARI

Ali KIPRAMAZ* - Dr. Öğr. Üyesi Şahin YILDIRIM**

Öz: Bithynia Bölgesi'nin önemli yerleşimlerinden biri olan Herakleia Pontika kenti, Zonguldak ilinin Karadeniz Ereğli ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Antik kaynaklarda Dor boyları Megaralılar ve Boiotialılar tarafından M.Ö. 560'lı yıllarda kolonize edildiği söylenen kent, adını ünlü kahraman Herakles'ten almaktadır. Coğrafi konumu nedeniyle Karadeniz'in kıyı kentleri arasındaki ilişkilerde büyük önem taşıyan bölgenin, modern yerleşim ile birlikte korunamamaya yok olan lokasyonu bugün birkaç yapı kalıntısından anlaşılmaktadır.

Bu çalışmanın konusu Herakleia Pontika'da tespit ettiğimiz Geç Roma Dönemine tarihlenen bazı korinth sütun başlıkları ve Erken Bizans Dönemi sütun başlıklarının değerlendirilmesini kapsamaktadır.¹ İncelenen eserler Karadeniz Ereğli Müzesi ve Akheron Vadisi'nde yürütülen çalışmalarda tespit edilen korinth, ion-impot, ve figürlü sütun başlıklarıdır. Kentte yapılacak detaylı arkeolojik çalışmalar ile daha sağlıklı değerlendirmeler yapılabilecektir. Araştırmamız Herakleia'da bulunan mimari plastik eserlerin niteliğinin anlaşılması, bölgede yer alan antik döneme ait günümüze ulaşmamış yapılar hakkında bir ön değerlendirme niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Herakleia Pontika, Karadeniz Ereğli, Roma, Bizans Taş Eser, Korinth, İon-İmpot, Sütun Başlığı.

HERAKLEIA PONTİKA (KDZ. EREĞLİ) LATE ROMAN –EARLY BYZANTINE COLUMN HEADINGS IN HERAKLEIA PONTICE REGION

Abstract: The city of Herakleia Pontika, which was one of the important settlements of Bithynia region during the ancient times, is located in the city of Zonguldak, within the Karadeniz Ereğli district limits. In the ancient documents, Dor clans called Megara and Boiotia are said to have colonized this city during 560 BC, and the city's name is originated from the famous hero Herakles. This region which had great influence over the relationships between the coastal cities of the Black Sea because of its geographical position, and which has disappeared due to modern settlements is recognized today by means of a few ruins that have survived.

The subject of this study covers the evaluation of some corinth column headers and the column headers from the early Byzantium period that we have discovered in Herakleia Pontika and that date to the late Rome period. The structures that have been evaluated are the corinth, ion-impot headers and the headers that include figures that were discovered during the researches in Karadeniz Ereğli Museum and Akheron Valley. With the detailed archeological works that will be conducted in the city, more accurate evaluations will be able to be made. Our research is a preliminary assessment of the buildings in the region from the ancient era that couldn't stand the test of time to understand the properties of the architectural plastic structures in the city.

Keywords: Herakleia Pontika, Karadeniz Ereğli, Rome, Byzantine Architectural Plastic, Corinth, İon-impot, Column Headers.

* Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi.

** Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

¹ Çalışma iznini veren Kdz. Ereğli Müze Müdürlüğüne teşekkürlerimizi sunarız. Hocam Dr. Öğr. Üyesi Şener Yıldırım'a ve Tios/Tieion Kazı ekibine katkılarından dolayı bir kez daha teşekkür ederim.

Bithynia Bölgesi'nin önemli yerleşimlerinden biri olan Herakleia Pontika kenti, Zonguldak ilinin Karadeniz Ereğli ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Antik kaynaklarda Dor boyları Megaralılar ve Boiotialılar tarafından M.Ö. 560'lı yıllarda kolonize edildiği söylenen kent, adını ünlü kahraman Herakles'ten almaktadır. Roma İmparatorluk döneminde kentin ticari yönden oldukça geliştiği bilinmektedir. M.S. 4. yüzyıla kadar bölgenin tek büyük kenti olan Herakleia, Bithynion (Bolu) ve Nikomedia'nın (İzmit) gelişmesiyle bu özelliğini kaybetmiştir. (Hoepfner 1966, 12) Herakleia, I. Theodosius (MS. 379-395) oluşturduğu Honorias eyaletinin önemli piskoposluk merkezleri arasında gösterilmiştir. 5. yüzyılın ilk yarısında metropolis konumunda olan kentte kiliseler yapılmaya başlanmış, aynı dönemlerde meydana gelen depremden sonra şehir yeniden yapılandırılmıştır. (Hoepfner 1966, 20) Kentteki imar faaliyetleri dini mimari ile sınırlı kalmamıştır. Antik kent, M.S. 535'te kısa bir süre Paphlagonia ile birleştirilmiştir. (Öztürk 2011, 509.) 8. Yüzyıldan itibaren Ankyra (Ankara) merkezli Boukellarios Thema'sı, 12. yüzyıl sonlarında ise, Sangarios'tan Amastris'e kadar uzanan Paphlagonia Thema'sı sınırlarına dâhil edilmiştir. (Angold 1975, 244.) (Harita.1)

Coğrafi konumu nedeniyle Karadeniz'in kıyı kentleri arasındaki ilişkilerde büyük önem taşıyan bölgenin modern yerleşim ile birlikte korunamayarak yok olan lokasyonu, bugün birkaç yapı kalıntısından anlaşılmaktadır. (Harita.2) Akarca Mahallesi'nde halk arasında Herakles Sarayı olarak bilinen kalıntının W. Hoepfner tarafından incelendikten sonra antik yerleşimde bulunan Roma dönemine ait bir kamu yapısına ait olduğu ifade edilmiştir. (Hoepfner 1966, 52-55) Bu döneme ait diğer eserler arasında sur kalıntıları ve bazı su yapılarına ait harabeler dikkat çekmektedir. Bizans dönemine ait kalıntılar ise; Ereğli Kalesi, Sur yapıları, Çeştepe Feneri, Ayasofya Kilisesi (Orta Cami), Çelikel Cami² ve Akheron Vadisi'nde bulunan Mağara Kilisesidir.

Çalışmamız Geç Roma Dönemine tarihlenen 2 korinth sütun başlık ve Erken Bizans Dönemine ait 3 korinth sütun başlığı, 11 ion-impost, 1 figürlü sütun başlığının değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Değerlendirilen eserler Karadeniz Ereğli Müzesi ve Antik Çağ'da Akheron Vadisi olarak adlandırılan, İstasyon Caddesi yakınlarında yer alan kayalık arazide yürütülen çalışmalarda tespit edilmiştir. Herakleia'da yapılacak detaylı arkeolojik çalışmalar ile daha sağlıklı değerlendirmeler yapılabilecektir. Araştırmamız kentte bulunan mimari plastik eserlerin niteliğinin anlaşılması, bölgede yer alan antik döneme ait günümüze ulaşamamış yapılar hakkında bir ön değerlendirme niteliği taşımaktadır.

Tespit edilen 5 korinth sütun başlığının kökeni Geç Klasik Çağ'a kadar uzanan ve Roma Döneminde en çok tercih edilen başlık tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Korinth sütun başlıklarının kullanımı Erken Bizans Dönemi'nde de devam etmiş, bunun yanında impost ve ion-

² Çelikel Cami'nin bulunduğu alanda Bizans dönemine tarihlendirilen döşeme mozaiği bulunmaktadır.

impost gibi yeni başlık tipleri imparatorluk coğrafyasında kullanılmıştır. Bu başlık tipleri M.S. 6. yüzyıldan itibaren yerini Orta Bizans Dönemi'nde sepet tip dediğimiz kesik-konik kare prizmal başlıklara bırakmıştır.

Kat.No: 1-2 arasındaki korinth tip başlıkların kalathosunda tek sırada dört büyük akanthus yaprağı yer alır. Erken Bizans Dönemi sütun başlıklarını geniş coğrafyalarda çalışmış R. Kautzsch, bu örnekleri "Dört yapraklı başlıklar" olarak değerlendirir. (Kautzsch 1936, 239) Derin damarlı akanthuslar genellikle üç ya da beş yapraklıdır. Yan yapraklar genellikle üç dilimli olup, çoğu benzer örnekteki gibi komşu yan yaprak dilimleriyle birleşerek baklava motifi oluşturur. Yan yaprak dilimlerinin orta yaprağa doğru kıvrıldığı bölümlerde oval formlu damla motiflerine yer verilir. (Aydın 2013, 299) Herakleia Pontika'da tespit ettiğimiz Erken Bizans Dönemine tarihlendirilen mermer malzemeden yapılmış dört yapraklı başlıkların benzer örnekleri 5. yüzyıla tarihlendirilmektedir.³ Dört yapraklı iki korinth başlığın yanında bir örnekte ise sekiz akanthuslu iki yaprak çelenkli başlık, bugün Kdz. Ereğli Müze bahçesinde sergilenmektedir. Bu eser benzer örnekleri ile değerlendirildiğinde 5-6. yüzyıla tarihlendirilir.⁴

Kdz. Ereğli Müze bahçesinde bulunan 2 korinth tipi sütun başlığı, Herakleia'da Geç Roma Dönemi korinth başlıklarına örnek olarak değerlendirilmiştir. Kat.No: 4'te incelediğimiz eserin kalathosu üç sıra akanthus yaprak çelenginden oluşmaktadır. Gövdeyi çevreleyen akanthus bezemeleri, alt ve orta sırada farklı formda işlenmiştir. Üst sıradaki akanthuslar kırık durumdadır. Diğer örnekte ise (Kat.No: 5) kalathos iki sıra akanthus yaprak çelenginden oluşur. Sivri uçlu, etli ve derin kanallı akanthuslar dışa taşkın olarak işlenmiştir. Mersin Silifke Müzesi'nde bulunan örnek ile benzerlik gösterir. (Kaplan 2013, 165) Bu başlıklar 3. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Erken Bizans Dönemi'nde oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış olan ion-impost sütun başlıkları, özellikle Doğu Akdeniz ve Balkanlar'da yaygın olarak kullanılmaktadır. (Çaylak Türker 2014, 340) İki ana bölüme sahip monolit olarak işlenmiş bu tip sütun başlıkları, ion başlığın süsleme unsurlarını taşıyan alt bölüm ve dikdörtgen formlu impost bölümünden oluşur. İon-impost tipinin en erken tarihli örneği Yunanistan'da Skripu'da karşımıza çıkar. (Kautzsch 1936, 166) Yaklaşık olarak 400'lü yıllara tarihlendirilir. Mısır'da Alexandria Müzesi'nde yer alan iki başlığın tarihi ise 5. yüzyılın ilk çeyreğine önerilir. (Kautzsch 1936, 166, Fig. 535-536; Deichmann 1956, 47) Studios Bazilikası'nın galeri katında kullanılmış 5. yüzyılın ortalarına tarihlenen başlıklar İstanbul'da bilinen en erken örneklerdir. (Kautzsch 1936, 167, Fig. 540-a ve b.) Justinian döneminde yaygınlık kazanan ion-impost sütun başlıkları, (Çaylak Türker 2014,

³ Benzer örnekler için bkz. Kautzsch 1936, 11 vd. Taf. 2; 79 Taf. 17, 239; Gough 1985, Abb. 33 Taf. 23-24.

⁴ Sekiz akanthuslu, iki yaprak çelenkli örnekler için bkz. Aydın 2013, Kat.No: 224-225-227; Kautzsch 1936, 53-64 Taf. 9; Zollt 1994, 145 vd. Abb. 14-15 Taf. 40; Tezcan 1989, Res. 168-410-423.

341) bu dönemde çoğunlukla büyük kiliselerin galeri katları ve nef ayrımlarında kullanılmıştır. (Temple 2008, 243; Koch 2008, 78) İstanbul Hagia Sophia, Sergios-Backhos (Küçük Ayasofya), Balkanlar (Philippi), İtalya (Ravenna) ve Akdeniz çevresine dağılmıştır. (Parman 2002, 177)

Herakleia Pontika'da 11 ion-impost sütun başlığı tespit edilmiştir. Bu eserlerin 7'si müze bahçesinde sergilenmekte olup 4'ü Akheron Vadisi'nde (Cehennemagzı Mağaraları) bulunur. Akheron'da yer alan 4 örnek ile Müze bahçesinde sergilenen 3 ion-impost başlığın nerden geldiği belli değildir. 4 başlık ise (Kat.No: 6-7-8-9) kent merkezinde öğretmen evi hafriyatında bulunmuş, daha sonra müzeye getirilmiştir.

İncelenen başlıklar arasındaki bir örnekte (Kat.No:16) sadece impost kısmı arka dar yüzü düzgün işlenmiş diğer bölümleri kabaca biçimlendirilerek tamamlanmadan bırakılmıştır. İki örnekte (Kat.No:13-14) arka yüzde yer alan ionik bölüm ile impost kısımları kırıktır. Akheron Vadisi'nde yer alan başlıklardan sadece bir tanesi (Kat.No:15) sağlam durumdadır. Bu eserler, Müze bahçesi'nde sergilenen örnekleri ile değerlendirildiğinde; ebat, işçilik ve bezeme kompozisyonu açısından farklılık gösterir. Bir başka örnekte, impost kısmı arka ve yan yüzü geometrik şekiller ile süslenmiş, (Kat.No:12) ön ve diğer yan yüzünde herhangi bir bezeme görülmeyen eserin volüt düzenlemesi de oldukça farklıdır. Volütler, ön yüzünde hafif eğimli olarak tam karşıya bakarken, arka yüzünde ise iç bükey doğrultuda işlenerek farklılık gösterir. Muhtemelen başka bir parçaya ait olan eserin, ikinci kez düzenlenip kullanıldığı düşünülmektedir. Bu örnek dışında beş eserde impostların sadece ön yüzünün bezendiği, yan ve arka yüzlerinin bezemesiz olarak boş bırakıldığı görülür. Üç örnekte (Kat.No:7-8-11) impost bölümü ön yüzlerinde haç motifi bulunurken, iki başlıkta ise (Kat.No: 6-9) impost ön yüzünde merkeze yerleştirilmiş rozet içinde yürek motifi bulunmaktadır. İpost bölümü ön yüzünde madalyon içinde yer alan yürek motifinin benzeri Bursa Kurşunluda görülmektedir. (Ötüken 1996, Taf. 37,4) Haç bezemeli örneklerin teknik ve üslup olarak benzerlerini Frigya ve Bithynia bölgesi, Çanakkale, İstanbul, Aydın ve Konya'da bulunmaktadır.⁵

İncelenen 10 eserin ekinusları bezemelidir. Ekinusları ön ve arka yüzde bezemeli 7 örnek bulunurken, sadece tek örnekte arka yüzündeki ekinusun boş bırakıldığı görülür. Akheron Vadisi'nde tespit edilen 2 eserin arka yüzü kırık olduğu için herhangi bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ekinusların ön ve arka yüzünde bezeme olmayan (Kat.No:16) tek örnek ise yine Akheron'da bulunan, tamamlanamadan bırakılan kaba yonu parçadır. Ekinus

⁵ Benzer örnekler için bkz. Parman 2002, foto 164-174-175-176 (6.yy); Zolt taf. 12 38b/ Taf. 14 48-49/ Taf. 15 56/ Taf. 16 61-62/ Taf. 17 65-67-68-69/ Taf. 18 72-74/ Taf. 79 71-75-77-78/ Taf. 20-86/ Taf.2189-91, Taf. 22 93-94, Taf. 23 97-99; Arslan-Dennert 2009, 347-b, 348-b, 349-c; Niewöhner 2007, 22-Kat.No:10; Tezcan 1989, resim 447. Ötüken 1996, Taf. 38-5/ Taf. 39-1. Yıldırım 2011, 615.

bezemelerinde dört farklı kompozisyon tespit edilmiştir. İlk örnek tek kılıflı bir yumurta⁶ motifinden oluşur. Yaygın olarak karşılaşılan bu bezeme kompozisyonunun paralellerine; Çanakkale’de Güllüce, Kocadere, Çanakkale Şehitleri Abidesi Mevkii’nde, İstanbul ve Bursa’da rastlanılmaktadır.⁷ Bir diğer örnekte iki palmet bezemesinin yana doğru genişleyerek impost kısmına doğru yükseldiğini görmekteyiz.⁸ Bu bezeme kompozisyonuna iki örnekte (Kat.No:7-8) karşılaşıyoruz. Kat.12’de incelediğimiz başlıkta, ekinus bölümü ön ve arka yüzünde benzer bezeme kompozisyonu bulunmaktadır. Aşınmalardan dolayı net olmayan motifin, bitkisel süsleme kompozisyonuna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Son bezeme kompozisyonu Akheron’da bulunan üç örnekte de benzer işlenmiştir. Bozulmalar nedeni ile sağlıklı bir değerlendirmenin yapılması zordur.

Pilvinuslar üzerinde dört farklı bezeme kompozisyonu görülmektedir.⁹ Kat.No: 11-12’de üst üste istiflenmiş akanthus yapraklarından oluşan bezeme yer alır.¹⁰ Bir diğer örnekte, pilvinus üzerine yatay ekseninde birbirine zıt olarak yerleştirilmiş stilize akanthus (Kat.No:7) bezemesi görülmektedir. Benzer örnek Çanakkale’de Çardak Yakup Hanı ve Çanakkale Arkeoloji Müzesi’nde görülür. (Çaylak Türker 2014, Fig. 4.2/4.4.) Üçüncü grup merkezden iki yana yatay ekseninde çıkan muhtemelen yarım kalmış palmet motifidir. (Resim 19) Son örnek ise, pilvinus üzerine simetrik yerleştirilmiş iki çanak biçimli yaprak ve ortada ok motifinden oluşan bezeme kompozisyonudur (Kat.No:10). Bu eserin paraleli de Çanakkale Arkeoloji Müzesinde bulunan başlık ile benzerlik gösterir. (Çaylak Türker 2014, fig. 4.3)

Herakleia Pontika’da tespit edilen ion-impost sütun başlıkları mermer malzemedan yapılmıştır.¹¹ Eserlerde yerel işçilik ön planda olup, süslemelerde imparatorluğun farklı bölgelerindeki örneklerde kullanılan bezeme kompozisyonlarına rastlanılmıştır. İncelenen bazı örneklerin ikinci kez kullanıldığı tespit edilmiştir. (Resim 7-8) Akheron’da bulunan bir başlığın (Kat.No:16) tamamlanamadan bırakıldığı, buna ek olarak müze bahçesinde sergilenen bir eserinde (Kat.No:9) ekinus ve pilvinus bölümlerindeki bezeme kompozisyonunun yarım kaldığı

⁶ Tespit edilen başlıklar arasında Kat.No: 1-4-5-10 örneklerinde ekinusları tek yumurta motifli bezeme kompozisyonu içerir.

⁷ Tek yumurta motifli ekinus örnekleri için Bkz. Çaylak Türker 2014, 354; Zolt, taf. 23; Ötüken, taf. 37; Dennert 1998, 686; Niewöhner 2007, Kat.No10.

⁸ Benzer örnekler için Bkz. Çaylak Türker 2014, Fig. 5.10; Ötüken 1996, Taf. 38.5; Zolt, Taf. 18-74/ Taf. 19-75.

⁹ Kat.No: 4’te incelediğimiz başlıkta ekinus ve pilvinus yüzeylerindeki bezeme kompozisyonu tamamlanmadan bırakılmıştır. Kat.No: 1’de ise, pilvinus yüzeyindeki bezeme yatay ekseninde oldukça kaba işlenmiştir.

¹⁰ Kat.No: 10’da pilvinus üzerinde yatay ekseninde işlenmiş iki akanthus yaprak bezemesi görülmektedir. Benzeri için bkz. Çaylak Türker 2014, Fig. 9.33. Üst üste istiflenen akanthus yapraklarından oluşan bezeme, Herakleia’da iki ve üç yapraklı örnekler olarak karşımıza çıkar.

¹¹ Bithynia’da Nikomedia mermer ticaretinde önemli bir yere sahiptir. Taş ocakları özellikle Nikaia ve çevresinde toplanmış, bölge kentlerinde bu atölyelerden getirilen birçok malzemeye rastlanılmıştır. bkz. Ulugün-Bakan-Aksoy 2007, 320.

anlaşılmaktadır. (Resim 13-14) Herakleia Pontika’da incelenen 11 ion-impot sütun başlığı, 5 ve 6. yüzyıl örnekleri ile benzerlik gösterir. Tarihlendirme önerimizde bezeme kompozisyonları ve başlık formları esas alınmıştır. İon-impot başlıklarda ekinus kısmında yaygın olarak kullanılan yumurta motifi, pilvinus yüzlerinde görülen bitkisel bezeme kompozisyonunu Herakleia örneklerinde de görülür. Daha önce kullanılmış farklı mimari öğelere ait parçaların yerel atölyelerde tekrar işlendikten sonra yeni bir üslup kazandırılarak kullanımına 4 eserde rastlanılmıştır (Kat.No: 6-7-8-9). Bu örnekler sütun gövdesinin oturduğu yüzeyde başlık ile alakasız olarak işlenmiş bitkisel motiflere sahip olup, bu motiflerin ilk kullanıldığı yapıya ait oldukları görülmektedir.

Araştırmamızda, Erken Bizans Dönemi figürlü başlıklara örnek olarak Kdz. Ereğli Müzesi’nde yer alan 1 örneğin değerlendirmesine de yer verilmiştir. Üzerinde Hz. Meryem ve kucağında bebek İsa figürü olan eserin (Kat.No:17) alt kısmında, gövdeyi ince dişli akanthus yaprakları çevrelemektedir. Roma İmparatorluk Dönemi’nde abakus çiçeğinin yerinde insan başı ya da büstü olan başlıklar batı bölümüne özgü sütun başlıkları olarak kabul edilmektedir. (Aydın 2014, 372) I. yüzyıldan itibaren örneklerine rastlanan ince uçlu/dişli akanthus olarak belirtilen yaprak formu, 5. yüzyıl ikinci yarısı ile 6. yüzyıl ilk yarısı en sevilen bezeme ögesi olarak kullanılmıştır. (Aydın 2013, 259) Erken Bizans Döneminde ince uçlu/dişli akanthus yapraklı sütun başlıkları ilk olarak İstanbul Studios Manastırı, Aziz Yayha Kilisesi’nde kullanılmış, 6. yüzyılın sonuna kadar farklı formları başkent atölyelerinde geliştirilmiştir. (Strube 1984, 16-32) İnce uçlu/dişli başlıklar, Theodosian tipi başlıklar olarak da adlandırılmıştır. (Kautzsch 1936, 115 vd. 125 vd. ; Deichmann 1956, 60; Peschlow 2004, 65)

Üzerinde Hz. Meryem ve bebek İsa figürü bulunan başlığın aynı örneğinin tespiti zordur. Üslup ve bezeme kompozisyonu açısından değerlendirildiğinde dönem olarak 5 ve 6. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür. Başlığın yakın benzerleri İstanbul Müzesi’nde görülür. (Fıratlı 1990, 361a-362) Bu örnek için Tayfun Akkaya, figürün iki yanında bulunan kitabenin sonradan kazanmış olması gerektiğini, bu başlığın belki de Herakleia’da Artemis’e adanmış bir sunak ya da tapınağa ait olabileceği üzerinde durmuştur.¹² Anadolu’da Erken Dönem kiliselerde figürlü sütun başlık kullanımına başta başkent Konstantinopolis olmak üzere İmparatorluğun farklı bölgelerinde karşılaşılmaktadır.

Roma hâkimiyeti sonrası Herakleia ve çevresinde, ticaretin gelişmesi ile birlikte ekonomik canlanma göze çarpmaktadır. Nüfusun artması ve yerleşime yeni mimari yapıların eklenmesi bu hususta önemlidir. Çünkü kent merkezi ve Kdz. Ereğli Müzesi’nde yer alan taş eserlerin birçoğu bu döneme işaret etmektedir.

¹² Metnin tamamı için bkz. Akkaya 1994, 151.

İon-impost sütun başlıklarında yerel işçilik ön plandadır. Ele aldığımız eserlerin form ve motif açısından başkent atölyelerinden etkilendiği görülmektedir. Günümüzde antik kente ait veriler, sur duvarları ve birkaç mimari kalıntı dışında ne yazık ki yetersizdir. Bölgedeki mimari plastik eserlere genel olarak baktığımızda kaliteli işçilik, zengin bezeme kompozisyonları ile dikkat çekmektedir. Kdz. Ereğli Müzesi'nde sergilenen eserler ve çevrede tespit edilen örneklerin yoğunluğu bize antik dönem yapılaşması hakkında birer ipucu niteliğindedir. Eldeki verilere baktığımızda, Herakleia'da Erken Hıristiyanlık Dönemi kilise yapılarının, günümüzde tespit edilen kalıntılardan daha fazla olması gerekmektedir. Bu yapılaşmanın açığa çıkarılması kentte yapılacak arkeolojik çalışmalara bağlıdır.

Katalog¹³:

1. Korinth Sütun Başlıkları

Kat. No. 1 (Resim 1)

Kdz. Ereğli Müze Bahçesi, Mermer

E: 36 cm. D: 35 cm. Y: 22 cm. Ab. Y: 7 cm. Ç: 22 cm.

Korint tipindeki sütun başlığı, kalathosu tek sıra dört akanthus yaprak çelenginden, abakus çiçeği ve volütlerden oluşur. Üst bölümü, abakus çiçeklerinin üçü ve başlığın gövdesini kaplayan dört akanthus dizisinin ikisi kırıktır. Yan yapraklar üç dilimli olup, iki dilimi komşu dilimlerle birleşerek baklava motifi meydana gelmektedir. Yan yaprakların üst dilimleri diğer yaprakla birleşerek damla motifi oluşur. Akanthuslar kalın damarlı, etli ve sivri uçlu yapraklar şeklindedir. Ana yaprakların orta dilimi geriye dönerek kıvrılmaktadır.

Kat. No. 2 (Resim 2)

Kdz. Ereğli Müze Bahçesi, Mermer

E: 47 cm. D: 52 cm. Y: 31 cm. Ç: 30 cm.

Korinth tipindedir. Başlık tek sıra dört akanthus yaprak çelenginden oluşmaktadır. İnce uçlu, sivri ve damarlı yaprakların yan kısımlarının iki dilimi, üst taraftaki tek dilim ile birleşmektedir. Başlıkta yer alan volütler arasında birbirinden farklı bitkisel motiflerin işlendiği görülür. İki yüzünde ince damarlı iki yapraklı bir bitki motifi, tek yüzünde sarmaşık bezemesi bulunurken, diğer yüzünde ise stilize bitki motifi yer alır.

Kat. No. 3 (Resim 3)

Kdz. Ereğli Müze Bahçesi, Mermer

E: 60 cm. D: 60 cm. Y: 47 cm. Ab. Y: 9 cm. Ç: 30 cm.

¹³ Kısaltma Listesi

A.E: Alt En; A.D: Alt Derinlik; Ü.E: Üst En; Ü.D: Üst Derinlik; İon Vol. Ç: İon Volüt Çapı; E: En; D: Derinlik; Y: Yükseklik; Ç: Çap; Kat.No: Katalog numarası; k: Kırık; Kdz. Ereğli: Karadeniz Ereğli.

Korinth tipindeki sütun başlığının gövdesini iki sıra, büyük, etli ve sivri uçlu sekiz akanthus yaprak dizisi kaplamaktadır. Alt ve üst çelenkte, akanthusların yan dilimleri arasında damla, yan dilimlerin birleştiği bölümlerde ise baklava motifi yer alır. Ana yaprağın orta dilimi geriye kıvrılmıştır. Üç bölümlü abakusun orta kısmında, dışa taşkın bir abakus çiçeği bulunur. Başlığın üst kısmında 6 cm. çapında kurşun yuvası bulunur.

Kat. No. 4 (Resim 4)

Kdz. Ereğli Müze Bahçesi, Mermer

E: 36 cm. (k) D: 60 cm. (k) Y: 45 cm. Ç: 32 cm.

Kdz. Ereğli Müzesi'nde bulunan korinth tipi başlığın alt sıra akanthus yaprakları uzun, kalın damarlı, yüzeyden taşkın olarak oldukça etli işlenmiştir. İkinci sıra akanthuslar alt sırayı çevreleyen yaprakların arasına gelecek şekilde yerleştirilmişlerdir. Etili, kalın damarlı ve yüzeyden taşkın olan akanthuslar, alt sıra akanthuslardan stil olarak farklıdır. Başlığın üst kısmı kırık durumdadır.

Kat. No. 5 (Resim 5)

Kdz. Ereğli Müze Bahçesi, Mermer

E: 54 cm (k) D: 52 cm. (k) Y: 42 cm. Ab. Y: 5 cm. (k) Ç: 33 cm.

Kalathos iki sıra akanthus yaprak çelenginden oluşur. Başlığın üst kısmının bir köşesi ve abakus yüzeyi kırıktır. Gövdeyi çevreleyen alt sıra akanthus yaprakları oldukça etli ve derin kanallıdır. Yan yaprakların birleşmeleri, yaprak uçlarında üçgen dilimine benzer boşluklar oluşturur. Üst çelengin yaprakları, alt çelenk yaprakları ile benzerdir.

2. İon-İmpost Sütun Başlıkları

Kat. No. 6 Env. No: 2007. 64 (Resim 6)

Ölçü: İmpost: A.E: 50 cm., A.D: 48 cm. Ü.E: 57 cm., Ü.D: 85 cm., İon: Vol. Ç: 14 cm., A.D: 44 cm., A.E: 48,5 cm., Ç: 48 cm., İon-İmpost: Y: 58 cm.

İon-impot (ionik-kesik piramit) tipteki sütun başlığının üst kısmındaki dik profil 10 cm. yüksekliğindedir. Başlığın dar yüzündeki impost kısmında, merkeze yerleştirilmiş rozet içinde alçak kabartma tekniğinde altı yapraklı bir yürek motifi vardır. İon volütlerine sahip alt bölüm ön ve arka yüzünde impost genişliğinden küçüktür. Kabaca biçimlendirilmiş volütler arasında ekinusta hafif dışa taşkın tek yumurta motifi bulunur. Pilviusların üzeri oldukça kaba işlenmiş bir kompozisyon ile örtülmüştür. Benzer örneklere göre değerlendirdiğimizde muhtemelen bu kompozisyon bitkisel bir bezemeye ait olduğu düşünülmektedir. İon volütlü alt bölümün arka yüzünde tıpkı ön yüzünde olduğu gibi tek yumurta motifi görülmektedir. Başlığın impost kısmı ön yüz dışında diğer bölümlerde bezeme görülmez.

Kat. No. 7 Env. No: 2007.157 (Resim 7)

İmpost: A.E: 46 cm. A.D: 53 cm. Ü.E: 55 cm. Ü.D: 85 cm. İon: Vol. Ç: 12 cm. E: 44 cm. D: 46 cm. İon-impost: Y: 52 cm. Ç: 42 cm

Başlığının üst kısmında yer alan dik profil 9 cm. yüksekliğindedir. İmpost kısmın ön yüzünde orta eksene yerleştirilmiş, haç kollarının uçları dışa doğru açılarak genişleyen bir Latin haç motifi vardır. Başlığın alt kısmında, ionik bölümde kabaca biçimlendirilen volütler arasında iki palmet motifi bulunur. Hafif dışa taşkın olan ekinusun üzerinde yer alan palmet kompozisyonu, iki yana doğru kıvrılarak üst kısma doğru yükselir. Arka yüzünde ise volütler arasında tek yumurta motifi görülmektedir. Pilvinusların üzerinde iki çanak biçimli yaprak ve ortasındaki ok motifinen oluşan kompozisyon yer alır. İmpost yüzeylerinde ön kısımda bulunan haç motifi haricinde herhangi bir bezeme kompozisyonu bulunmaz.

Kat. No. 8 Env. No: 2007.68 (Resim 8)

İmpost: A.E: 48 cm. A.D: 50 Ü.E: 56 cm. Ü.D: 85 cm. İon: Vol. Ç: 12 cm. E: 46 cm. D: 48 cm. İon-impost: Y: 52 cm.

Başlığının impost kısmında 9 cm. yüksekliğinde geniş bir profil bulunmaktadır. Profilin üst bölümünde orta eksene yerleştirilmiş, yüksek kabartma tekniğiyle yapılmış bir Latin haç motifi yer almaktadır. İonik bölümde diğer örneklerde karşılaştığımız kaba biçimlendirilmiş volütler görülmektedir. Ekinus üzerinde hafif dışa taşkın olarak yapılmış iki palmet kabartması vardır. Merkezden birleşerek çıkan yapraklar, iki yana doğru kıvrılarak üst kısma doğru yükselmektedir. Arka yüzünde volütler arasında tek yumurta motifi görülmektedir. Pilviusta yatay eksende birbirlerine zıt yöne doğru bakan bitkisel kompozisyon yer alır. İmpost bölümünde ön yüzünde yer alan haç kabartması dışında herhangi bir bezeme bulunmaz.

Kat. No. 9 Env. No: 2007.58 (Resim 9)

İmpost: A.E: 48 cm. A.D: 50 Ü.E: 55 cm. Ü.D: 86 cm. İon: Vol. Ç: 12 cm. E: 45 cm. D: 48 cm. Ç: 36 cm. İon-impost: Y: 51 cm.

Sütun başlığının üst kısmındaki dik profil 9 cm. yüksekliğindedir. Başlığın ön yüzündeki impost kısmında, merkeze yerleştirilmiş rozet içinde alçak kabartma tekniğinde sekiz yapraklı bir yürek bezemesi vardır. Başlığın alt kısmında, kabaca biçimlendirilmiş volütler arasında tamamlanamadan bırakılmış olan bezeme yer almaktadır. Arka yüzünde yer alan ionik kısımda, ekinustan hafif dışa taşkın olarak yapılmış tek yumurta motifi bulunmaktadır. Pilvinusta yatay eksende bitki motifi yer alır, tıpkı ön yüzündeki volütler arasında işlenen bezeme gibi tamamlanamamıştır. İmpost kısmında arka ve geniş yan yüzlerde herhangi bir bezeme kompozisyonu bulunmaz.

Kat. No. 10 (Resim 10)

İmpost: A.E: 38 cm. A.D: 38 cm. Ü.E: 50 cm. Ü.D: 50 cm. İon: Vol. Ç: 6 cm. Ç: 28 cm. İon-
impost: 22 cm.

Sütun başlığın üst kısmında ki dik profil 5 cm. yüksekliğindedir. Başlığın geniş ve dar yüzündeki impost kısmında herhangi bir motif bulunmamaktadır. Ekinusta, tek kılıflı bir yumurta motifi görülürken, arka yüzde yer alan ekinus bölümündeki motif aşınmalar nedeni ile net görülmemektedir. Pilvinusta, yatay ekseninde iki çanak biçimli yaprak ve ortasında ok motifi bulunan bezeme kompozisyonu vardır.

Kat. No. 11 (Resim 11)

İmpost: A.E: 36 cm. A.D: 46 cm. Ü.E: 41 cm. Ü.D: 58 cm. İon: Vol. Ç: 10 cm. Ç: 28 cm. İon-
impost: Y: 22 cm.

Sütun başlığının üst kısmındaki dik profil 6 cm. yüksekliğindedir. Ön yüzündeki impost kısmında merkeze yerleştirilmiş ve kısmen tahrip olmuş bir haç motifi görülmektedir. Ekinusta yer alan motif tahrip olduğundan dolayı net değildir. Arka yüzünde bulunan volütler arasında motif bulunmamaktadır. İmpost kısmında geniş olan iki yan yüz ve arka yüzünde herhangi bir bezeme bulunmaz. Pilvinusta yatay konumda iki yanda yer alan üst üste istiflenmiş akanthus yaprak bezemesi görülür.

Kat. No. 12 (Resim 12)

Cehennemagzı Mağaraları, Mermer.

İmpost: A.E: 41 cm. A.D: 42 cm. Ü.E: 45 cm. Ü.D: 47 cm. İon: Vol Ç: 10 cm. Ç: 33 cm. İon-
impost: Y: 25 cm.

Başlığın üst kısmındaki dik profil üç yönden bezenmiştir. İonik kısımda ön ve arka yüzde, hafif dışa taşkın bitkisel bezemeli ekinus bölümü yer almaktadır. Volütler, ön yüzde arka yüzden farklı olarak derin oyuklar içine işlenmiştir. Pilviusların üzerinde iki yanda yatay konumda işlenmiş akanthus yaprak bezemesi görülmektedir.

Kat. No. 13 (Resim 13)

Cehennemagzı Mağaraları, Mermer.

İmpost: A.E: 36 cm. A.D: 38 cm. (k) Ü.E: 37 cm: Ü.D: 45 cm. (k) İon: Vol. Ç: 9 cm. Ç: 30 cm.
İon-impost: Y: 28 cm.

Sütun başlığının bir yüzü tamamen kırıktır. İmpost kısmı ön ve arka yüzleri profilli olarak yapılmış, tüm yüzde herhangi bir bezeme görülmemektedir. Sağlam yüzünde ki ekinusunda bulunan motif, yüzey aşınmış olduğu için işlevi tam belirlenememiştir. Pilviusların biri yarıya kadar kırık durumdadır. Sağlam olan diğer yüzde ise, yatay ekseninde konumlandırılmış bitkisel kompozisyon bulunur.

Kat. No. 14 (Resim 14)

Cehennemagzı Mağaraları, Mermer.

İmpost: A.E: 34 cm. A.D: 36 cm. (k) Ü.E: 37 cm: Ü.D: 40 cm. (k) İon: Vol. Ç: 9 cm. Ç: 30 cm.
İon-impost: Y: 28 cm.

Kat. No. 8 ile aynı özellik gösteren başlığın bir yüzü tamamen kırıktır. Üst kısmı, ön ve geniş olan yan yüzlerde herhangi bir bezeme kompozisyonu görülmez. İonik kısımda düzgün işlenmiş volütler arasında benzer örneklere göre değerlendirdiğimizde, muhtemelen bitkisel bir bezeme vardır. Aşınmalardan dolayı zarar gördüğü için değerlendirmek zordur. Bir üsteki eser gibi pilvinusların biri yarıya kadar kırıktır. Sağlam olan diğer yüzünde ise, yatay ekseninde işlenmiş iki yana kıvrılan sivri uçlu akanthus yaprakları görülmektedir.

Kat. No. 15 (Resim 15)

İmpost: A.E: 34 cm. A.D: 38 cm. (k) Ü.E: 37 cm: Ü.D: 44 cm. İon: Vol. Ç: 8 cm. Ç: 33 cm. İon-impost: Y: 28 cm.

İmpost kısmı ön ve arka yüzleri profilli olarak yapılmıştır. Ön yüzünde ionik kısımda 8 cm. çapında ki volütlerin arasında Kat.No. 8 örneğine benzer bir ekinus bezemesi bulunur. Arka yüzün deki ekinusunda, volütler arasında dışa taşkın olarak yapılmış tek yumurta bezemesi yer alır. Pilvinusların üzerinde, yatay ekseninde işlenmiş bitkisel bezeme görülmektedir.

Kat. No. 16 (Resim 16)

Cehennemagzı Mağaraları, Mermer.

Başlık tamamlanamadan yarım bırakılmıştır.

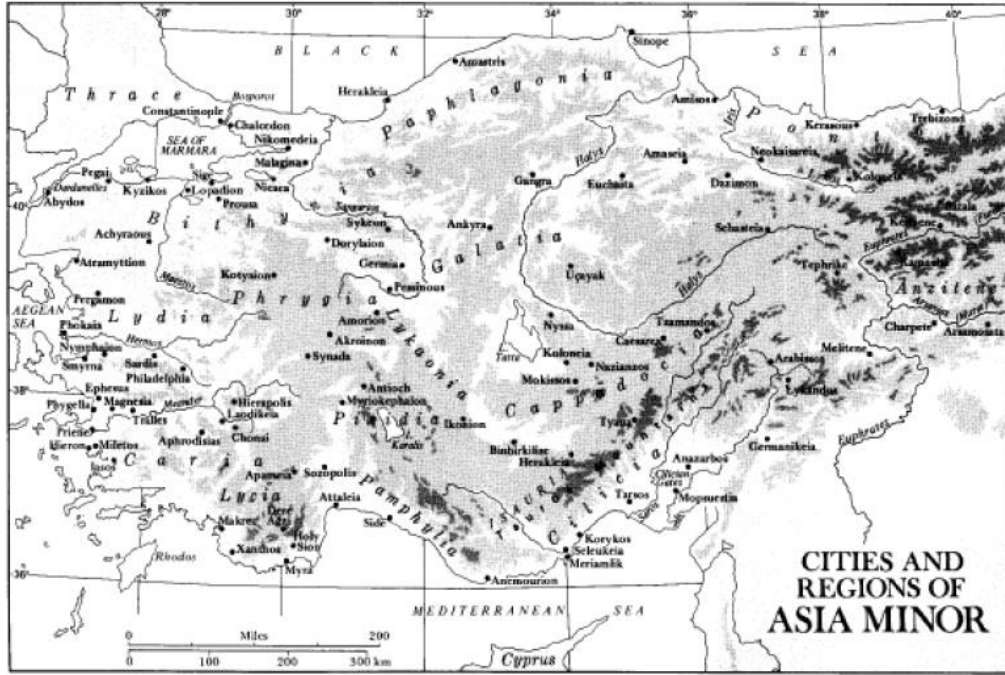
3. Figürlü Sütun Başlık

Kat. No. 17 (Resim 17)

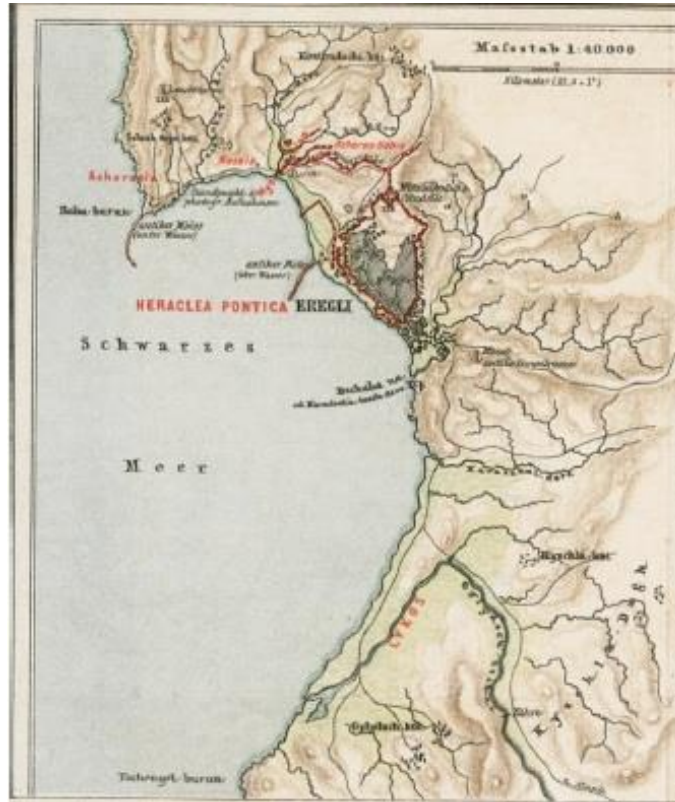
Kdz. Ereğli Müzesi, Mermer.

E: 27 cm. D: 27 cm. Y: 33 cm. Ç: 16 cm.

Kalathosu tek sıra dört akanthus yaprağından oluşmaktadır. Başlığın ön yüzünde Hz. Meryem ve kucağında bebek İsa betimlemesi görülmektedir. Figürün iki yanında kitabe bulunmaktadır. Burada Soter Hagia “Yüce Kurtarıcı” ifadesi yer alır. Gövdeyi çevreleyen akanthus dizisi ince dişli olup, ince dişli akanthus yaprakları üzerinde matkap delikleri bulunur. Başlığın geniş olan üst kısmında dört köşesinde ion volütleri görülmektedir.

Harita 1. Bizans Dönemi'nde Anadolu Bölgeleri ve Paphlagonia Bölgesi (Foss 1991a, 206)

Harita 2. Herakleia Pontika Antik Kenti (Von Diest)

Resimler

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

Resim 16

Resim 17

Resim 18

Resim 19

Resim 20

KAYNAKÇA

AKKAYA Tayfun, (1994) **Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi)'nin Tarihi Gelişimi ve Eski Eserleri**, Troya Yayıncılık, İstanbul, s. 151.

ANGOLD Michael, (1975), **A Byzantine Government in Exile. Government and Society Under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)**, Oxford.

ATASOY Sümer ve YILDIRIM Şahin, (Ed.) (2015), **Zonguldak'ta Bir Antik Kent: Tios; 2006-2012 Arkeolojik Çalışmaları ve Genel Değerlendirme**, Ankara.

AYDIN Ayşe, (2013), "Erken Hıristiyanlık-Bizans Dönemi Mimari Elemanlarının/Süslemelerinin Kataloğu ve Değerlendirmesi", Silifke Müzesi Taş Eserler Kataloğu Heykeltraşlık ve Mimari Plastik Eserler, **KAAM Yayınları**, Mersin, s. 299.

AYDIN Ayşe, (2016), "Tarsus Müzesi'ndeki Erken Hristiyanlık-Bizans Dönemi Mimari Elemanları", Tarsus Müzesi Taş Eserleri, **KAAM Yayınları**, Mersin.

AYDIN Ayşe, (2014), “Adana ve Mersin Müzeleri’ndeki Figürlü Başlıklar”, **OLBA**, vol. XXII, s. 372.

BELKE Klaus, (1996), “Paphlagonien und Honorias”, **Tabula Imperii Byzantini Band 9**. Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

BÖHLENDORF BEATE Arslan ve DENNERT Martin, (2009), “Spolien in der Moschee und im Han von Çardak (Troas)”, **Istanbul Mitteilungen**, Band 59.

ÇAYLAK TÜRKER Ayşe, (2014), “Çanakkale’den İon-İmpost Sütun Başlıkları”, **OLBA**, vol. XXII, s. 337-368.

DEICHMANN Freidrich Wilhelm, (1956), **Studien zur Architektur Konstantinopels im 5. Und 6. Jahrhundert nach Christus**, Baden-Baden, s.60.

FIRATLI Nezih, (1990) **La Sculpture Byzantine Figurée au Musée Archéologique d’Istanbul**, Paris, Fig. 361a-362.

FOSS Clive, (1991a), **Asia Minor, The Oxford Dictionary of Byzantium**, Volume I (Ed. A. P. Kazhdan – A. M. Talbot), New York: Oxford University Press, s. 206.

HOEPFNER Wolfram, (1966), **Herakleia Pontike-Ereğli**, Eine baugeschichtliche Untersuchung (Denkschr. Ak. Wien, Phil.-hist. Kl. 89): Forschungen an der Nordküste Kleinasien (Ergänzungsbande zu den Titulu Asiae Minoris), C. 2, bül. 1, yay. F.K. Dörner, Wien.

JOHN Haldon, (2007), **Bizans Tarih Atlası**, (Çev. Ali Özdamar), Kitap Yayınevi, İstanbul.

KAPLAN Deniz, (2013), “Arkaik-Roma Dönemi Mimari Elemanlarının/Süslemelerinin Kataloğu ve Değerlendirilmesi”, Silifke Müzesi Taş Eserler Kataloğu Heykeltraşlık ve Mimari Plastik Eserler, **KAAM Yayınları**, Mersin, Kat.No: 136.

KAUTZSCH Rudolf, (1936), **Kapitellstudien Beiträge zu Einer Geschichte des Spataniten Kaitells im Osten Von Vierten bis ins Siebente Jahrhundert**, Berlin, s.166.

KESKİN Esra, (2015), **Küçük Asya’da Kutsal Kent Euchaita ve Bizans Dönemi Taş Eserleri**, İstanbul.

KOCH Guntram, (2008), **Erken Hıristiyan Sanatı**, (Çev. Ayşe Aydın), s. 78.

LE QUIEN, Michaelis, (1958), **Oriens Christianus I**, Graz.

MEMNON, (2007), **Memnon Herakleia Pontike Tarihi (Peri Herakleias – De Rebus Heracleae)**, (Çev. Murat Araslan), Odin Yayıncılık, İstanbul.

MÜLLER-WIENER, Wolfgang, (2001), **İstanbul’un Tarihsel Topografyası**, (Çev. Ülker Sayın), Yapı Kredi Yayınları.

NIEWÖHNER Philipp, (2007), “Byzantinische Steinmetzarbeiten aus dem Umland von Milet”, **AKVAD**, Ankara, s. 22.

OSTROGORSKY Georg, (1995) **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev. Fikret İşıltan), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

ÖTÜKEN Yıldız, (1996), **Forschungen im Nordwestlichen Kleinasien, Antike und Byzantinische Denkmalerin der Provinz Bursa**, Istanbuler Mitteilungen, Tübingen, Taf. 37.

ÖZTÜRK Bülent, (2011), “Herakleia Pontika (Zonguldak – Karadeniz Ereğli) Antik Kenti Epigrafik Çalışmaları Ve Tarihsel Sonuçları”, **I. Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi**, Karabük, 6-9 Ekim 2011, (Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi Bildirileri, Karabük, s. 505-528).

PARMAN, Ebru, (2002) **Ortaça’da Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s. 177.

PESCLOW Urs, (2004) “Kapitelle”, **RAC XX**, 65.

RAMSAY Wilhem. Mitchell. (1960), **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası**, (Çev. Mihri Pektaş) Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara.

SEVİN Veli, (2001), **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

STRABON, (1993), **Geographika: XIV**, (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

TEKİN Oğuz, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

TEMPLE Çiğdem, (2008) “Erken Bizans Dönemi Sütun Başlıkları Tipleri ve Terminolojisi Üzerine Bir Çalışma”, (Ed. Sacit Pekak), **Sanat Tarihinde Terminoloji Sorunları Semineri I** (Mimari ve Mimari Süsleme), Ankara, 23-24 Kasım, s. 243.

TEXIER Charles, (2002), **Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi** (Çev. A. Suat), Ankara Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Birinci Cilt, Vakfı, Ankara.

TEZCAN Hülya, (1989), **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, Resim 447.

ULUGÜN F. Yavuz ve BAKAN Muhittin Aksoy, (2007) **Kocaeli ve Çevresi Tarihi II, Roma Dönemi Bithynia**, Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği Tarihi Yayınları, s.320.

YILDIRIM Şener, (2011), “Philomelion Erken Bizans Dönemi Sütun Başlıkları”, **Anadolu Kültürlerinde Süreklilik ve Değişim**, Ankara, s. 615.

ZOLLT Thomas, (1994), **Kapitellplastik Konstantinopels vom 4. Bis 6. Jahrhundert n.Chr Mit Einem Beitrag zur Untersuchung des Ionischen Kampherkapitells**, Bonn, taf. 18-74.